

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ СТАРШОЇ ШКОЛИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано шляхи формування готовності вчителів-філологів до проведення дослідницької роботи з учнями старшої школи. Розглянуто ознаки та характерні особливості цього процесу як психолого-педагогічної проблеми.

Ключові слова: готовність, дослідницька робота, ознаки готовності до дослідницької роботи, психолого-педагогічні особливості готовності до дослідницької роботи вчителів-філологів.

Постановка проблеми дослідження. Прагнення вітчизняної вищої педагогічної освіти до європейського науково-освітнього простору вимагає принципової зміни діяльності сучасних вищих навчальних закладів, що готують майбутніх філологів. Досвід провідних зарубіжних університетів свідчить, що процес підготовки майбутніх учителів реалізується ефективніше, якщо з першого курсу навчання він максимально зближений з науково-дослідною роботою студента. Водночас в Україні науково-дослідна робота часто спланована окремо від процесу навчання, тому випускники ВНЗ, а часто саме вищих педагогічних навчальних закладів, недостатньо ефективно використовують досягнення науки в професійній діяльності, стикаються зі значними труднощами в організації власної дослідницької роботи. Наслідком цього є нездатність розвивати здібності до дослідницької роботи в учнів старшої школи.

Відповідно до основних положень Державної національної програми «Освіта» та Державної програми «Вчитель», головним завданням школи є виховання творчої особистості та формування інтелектуального й духовного потенціалу держави. У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) зазначено, що один зі шляхів формування і реалізації державної політики в галузі вищої освіти забезпечується розвитком наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів та їх інтеграції з виробництвом. Для реалізації цих завдань потрібно створити умови для повноцінного вияву й розвитку обдарувань дитини, формування творчого мислення, уяви, удосконалення мовленнєвої підготовки, надання їй дослідницького спрямування, передання учню ініціативи в організації власної пізнавальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення концептуальних засад професійно-педагогічної підготовки вчителя, окреслення загальних питань з формування особистості вчителя започатковано та розкрито в працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: А. Алексюк, В. Андрущенко, В. Буряк, Н. Волкова, Н. Гавриш, О. Глузман, С. Гончаренко, М. Євтух, В. Загвязінський, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кремень, В. Курило, О. Кучерявий, В. Краєвський, Л. Нечипоренко, О. Пехота, І. Підласий, С. Сисоева, В. Сластьонін, С. Харченко, В. Шадриков.

Проблема науково-дослідної роботи в процесі підготовки майбутніх фахівців в умовах вищих навчальних закладів також неодноразово ставала об'єктом вивчення (О. Глузман, О. Гнізділова, С. Гончаренко, І. Гликман, О. Дубасенюк, М. Євтух, В. Загвязінський, С. Золотухіна, І. Зязюн, В. Кан-Калик, Г. Кловак, В. Краєвський, Н. Кузьміна, В. Луговий, О. Микитюк, М. Нікандров, О. Пехота, І. Підласий, Н. Побірченко, З. Сазонова, С. Сисоева, В. Сипченко, В. Сластьонін, М. Стріха, В. Шадриков та ін.).

Деякі аспекти поставленої в статті проблеми намагаються вирішити й молоді вчені у своїх дисертаційних дослідженнях. Певний інтерес становлять дисертаційні роботи, спрямовані на організацію науково-дослідної діяльності старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах (С. Васильєва) [10], творчу самореалізацію старшокласників у науково-дослідницькій діяльності шкіл нового типу (Л. Левченко) [1], формування культури мислення старшокласників засобами дослідницької діяльності (О. Марченко) [2], формування навчально-дослідницьких умінь старшокласників (Н. Недодатко) [3], присвячені дослідницькій роботі учнів з екології

в позашкільних установах і школах (Г. Пустовіт) [4] та проблемам організації дослідницької роботи ліцеїстів і охорони їхнього здоров'я (А. Солюбу) [5] тощо.

Метою нашої статті є аналіз готовності вчителів-філологів до проведення дослідницької роботи з учнями старшої школи як психолого-педагогічної проблеми. Виходячи із зазначеного вище, **завданнями** статті є:

1. Провести концептуальний аналіз поняття «готовність майбутнього філолога до дослідницької діяльності» в процесі навчання у ВНЗ.

2. Класифікувати фактори, які впливають на формування готовності вчителів-філологів до дослідницької роботи.

3. Проаналізувати психолого-педагогічні особливості формування готовності вчителів-філологів до дослідницької роботи.

Виклад основного матеріалу. Серед базових педагогічних галузей, які формують особистість школяра, важливе місце посідають філологічні дисципліни [7, с. 9]. Це обумовлено тим, що саме за допомогою філологічних дисциплін, як от українська та іноземна мови, українська та зарубіжна літератури, можна виховати в учнів загальнолюдські і національні ідеали, розвинути комунікативні здібності, на основі систематичного впровадження дослідницької роботи сформувати навички і вміння у сфері гуманітарної роботи. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства більшість спеціальностей потребують високого рівня філологічної освіти, зростає кількість студентів, для яких філологія є професійно важливим предметом.

На етапі реформування сучасної вищої школи України виникла суперечність між рівнем традиційної підготовки майбутнього філолога до науково-дослідницької діяльності і новими вимогами суспільства до випускників ВНЗ, які обумовлені необхідністю активного використання знань у педагогічному процесі і здатністю до самостійної дослідницької діяльності. Це потребує узагальнення теоретичних і практичних завдань, поставлених перед вищою школою. Серед них: підготовка мовознавця, орієнтованого на самостійну дослідницьку діяльність, озброєння майбутнього філолога інтегрованою системою знань з проблем розвитку пізнавальної та дослідницької самостійності у школярів старшої школи, формування професійно значущих умінь і навичок у цьому напрямі, оновлення методики формування самостійних умінь майбутніх філологів з метою підготовки фахівця до самостійної професійної діяльності в умовах ринкової економіки.

Проблема підготовки вчителя до професійної діяльності є досить розробленою на різних рівнях. Однак слід наголосити, що поняття «підготовка майбутнього філолога до дослідницької діяльності» є недостатньо визначеним. Тому ми вважаємо за доцільне охарактеризувати понятійний апарат статті.

Для більш чіткого розуміння проблеми дамо спочатку визначення поняття «підготовка». Так, В. Богословський у монографії «Наука в педагогічному університеті: питання методології, теорії та практики» визначив підготовку фахівця як «процес формування в ньому достатнього рівня готовності», як «динамічний процес, основною метою якого є формування такої професійної якості, як готовність» [6 с. 153]. Встановлюючи співвідношення між поняттями «підготовка» і «готовність», науковець вказує на те, що вони співвідносяться як процес і результат. «Професійна готовність – це не тільки результат, але й мета професійної підготовки» [6, с. 156].

На нашу думку, підготовку майбутнього філолога до дослідницької роботи в процесі роботи зі старшокласниками можна розглядати як багатокomпонентний процес, що включає певний рівень розвитку особистісних, професійних та дослідницьких якостей майбутнього філолога. Цей процес повинен забезпечувати ефективність професійної педагогічної та дослідницької роботи і в процесі вивчення філологічних дисциплін, однією з провідних цілей якого є формування готовності майбутніх філологів до проведення дослідницької роботи зі старшими школярами.

Зазначене вище дає нам змогу перейти до характеристики професійних та особистісних якостей, якими повинен володіти філолог задля формування готовності до дослідницької роботи.

Дослідниця Н. Артеменко стверджує, що майбутній філолог повинен мати загальнокультурну, професійну, психолого-педагогічну та методичну підготовку, гуманістичну, педагогічну позицію, володіти дослідницькою та інформаційною культурою, вміти оперативно, своєчасно реагувати на зміни в напрямку розвитку системи освіти взагалі і в методиках навчання філологічних дисциплін зокрема, а також, що важливим компонентом загальної структури підготовки педагога до професійної діяльності є його готовність до використання нових методів, прийомів, інноваційних технологій навчання [7, с. 11]. Ми вважаємо, що такі вимоги до вчителя-філолога повинні знаходити логічне відображення в системі його професійної підготовки.

Аналіз науково-педагогічної літератури показує, що в різних дослідженнях виділено різні вимоги до особистості вчителя-філолога. У нашому дослідженні ми спираємося на визначення Д. Лихачова, який характеризує філолога як освічену, інтелігентну людину, носія культури, творчу особистість, якій властиві знання про походження культурних цінностей у процесі їхнього створення та історичного виміру; знання про те, як література створювалася, формувалася в житті народу. Філологу притаманне вміння передавати через літературу моральні та естетичні уявлення, вміння розуміти широке коло творів мистецтва [8, с. 163].

Що ж до визначень готовності мовознавців до дослідницької роботи, то спочатку розглянемо загальні тенденції у вирішенні цієї проблеми. На думку В. Загвязінського, бути педагогом-дослідником – означає вміти знаходити нове в педагогічних явищах, виявляти в них невідомі зв'язки й закономірності. А це потребує передусім загальної культури та високої фахової підготовки, певного досвіду навчально-виховної роботи й спеціальних знань і вмінь, притаманних саме дослідницькій роботі. Зокрема, треба вміти спостерігати й аналізувати явища; узагальнювати результати спостережень, виділивши найголовніше; за певними ознаками передбачати розвиток явищ у перспективі; поєднувати точний розрахунок з уявою й інтуїцією та багато іншого. Складність педагогічних явищ із незавершеністю їх логічного аналізу та недостатньою інформованістю про них робить проблему наукового пошуку особливо актуальною [9, с. 15].

Останнім часом у сучасній школі значне місце посідає педагогічна діагностика як практика виявлення якості навчально-виховної діяльності, причин її успіхів та поразок. Педагогічна діагностика може мати й суто науково-теоретичне спрямування на вдосконалення цієї практики [10, с. 254]. Активізація уваги до педагогічної діагностики в наш час не випадкова. В умовах упровадження принципово нових педагогічних технологій і функціонування різних як за формою власності, так і за принципами побудови навчального процесу шкіл, знання методів педагогічної діагностики стає нормою для кожного вчителя. Змагання різних освітніх систем потребує дослідницької праці, пов'язаної з аналізом стану всіх об'єктів педагогічного процесу. Тобто той, хто краще знатиме про глибинні причини та наслідки педагогічного впливу, вийде переможцем у цих змаганнях, а отже, його вихованці досягнуть значніших результатів у власній

самореалізації. Таким чином, як зазначає Г. Кловак, педагогічна діагностика стає невіддільною частиною навчально-виховного процесу сучасної загальноосвітньої школи. Досвід роботи шкіл нового типу, для яких науково-дослідна (експериментальна) робота є однією з головних складових їхньої діяльності, підтверджує значну ефективність формування творчого потенціалу як учителя, так і учня. Проводячи констатувальний та формувальний експерименти, вчитель підвищує рівень своїх теоретичних знань, систематично вивчаючи філософську, педагогічну, психологічну та методичну літературу; бере участь у семінарах і науково-практичних конференціях; оволодіває методами наукового дослідження, зокрема й методикою діагностичного дослідження та педагогічного експерименту; набуває вміння об'єктивно аналізувати процес своєї діяльності й оцінювати його результати, подавати матеріали дослідження у формі наукового звіту, доповіді, статті, методичних рекомендацій. У підсумку все це сприяє істотному зростанню творчого потенціалу вчителя та вдосконаленню його педагогічної майстерності. Вчитель-дослідник, який вивчає конкретну педагогічну проблему, розробляє оригінальний діагностичний інструментарій для виміру досліджуваних учнівських рис. Він добирає та розробляє завдання розвивального характеру, щоб експериментально підтвердити запропоновану на початку дослідження гіпотезу [10, с. 255].

Зазначене вище є необхідним для формування творчої самореалізації старшокласників як процесу самоствердження свого «Я», розвитку творчих здібностей, формування комунікативної культури, адекватної самооцінки та істотно залежить від комплексу умов педагогічної підтримки [1, с. 4]. Таким чином, підтверджується думка А. Дістервега, який вважав, що результатом і доказом правильного розвитку особистості учня є його прагнення і нахил до самостійного дослідження. Уже кілька століть не втрачає актуальності відома теза А. Дістервега, що хороший вчитель – це не той, хто подає готову істину, а той, хто вчить її знаходити. Відповідно, вчитель має сам постійно самовдосконалюватися, розширювати власний кругозір, володіти дослідницькими вміннями [3, с. 52].

Важливим для розкриття теми статті є науковий доробок С. Шацького, в якому яскраво виражена ідея розвитку дослідницьких умінь учнів, необхідності впровадження в учнівській роботі елементів наукового дослідження: від постановки проблеми, висунування гіпотези, організації експерименту до втілення результатів

дослідницької роботи в практику, оформлення звіту у вигляді доповіді або реферату. Нам видається, що такий вид роботи допоможе сформувати понятійно-категоріальний апарат і логіку наукового дослідження [11, с. 135].

Важливим, на нашу думку, є твердження Л. Левченко про те, що «суттєвим психолого-педагогічним бар'єром у самореалізації творчого потенціалу стають суперечності між різними підходами до розвитку емоційно-евристичних і логічних здібностей юнаків. Ряд педагогів дотримувались думки, що провідним завданням шкільного дослідництва є перш за все розвиток інтелектуально-логічних здібностей школярів. У такій ситуації евристичні методи та побудови уяви, творчої фантазії, мистецької дії тощо розглядались як щось другорядне та необов'язкове. Робота з підготовки педагога-дослідника, про яку йшлося, дискусії з дорослими наставниками та їхніми вихованцями, сприяли гармонізації логічних і евристичних методів у цілісному процесі наукової співтворчості. Учасники гуртків – мовного, з екологічного моніторингу, народознавства, інформатики, ораторського мистецтва, історико-архівного та ін. – переконались у перевагах саме комплексу різноманітних евристичних і логічних методів і прийомів, що в сприятливих соціально-педагогічних умовах суттєво впливають на самореалізацію їх творчих здібностей» [1, с. 11].

У ситуації, коли учні старших класів стають органічними учасниками досліджень з різних предметів та із теми науково-педагогічної розвідки, яку веде педагогічний колектив, школярі перетворюються на рівноправних партнерів учителів-дослідників і разом з ними не граються в науку, а за її допомогою вирішують актуальні та гострі проблеми життя.

Висновки

1. Підготовка майбутнього філолога до дослідницької діяльності в процесі роботи зі старшокласниками – це багатокomпонентний процес, що включає певний рівень розвитку особистісних, професійних та дослідницьких якостей майбутнього філолога. Цей процес повинен

забезпечувати ефективність професійної педагогічної та дослідницької діяльності в процесі вивчення філологічних дисциплін у ВНЗ, головною метою якого є готовність майбутніх філологів до проведення дослідницької роботи зі старшими школярами.

2. Факторами, які впливають на формування готовності вчителів-філологів до дослідницької роботи, є: вміння знаходити нове в педагогічних явищах, виявляти в них невідомі зв'язки й закономірності, ґрунтуючись передусім на загальній мовленнєвій культурі, високій фаховій підготовці, досвіді навчально-виховної роботи, спеціальних знаннях, вміннях та навичках, притаманних саме дослідницькій роботі мовознавця, зокрема вмінні спостерігати й аналізувати явища розвитку мови; узагальнювати результати спостережень, виділивши найголовніше; за певними ознаками передбачати розвиток явищ у перспективі; поєднувати точний розрахунок із уявою й інтуїцією.

3. Психолого-педагогічними особливостями формування готовності вчителів-філологів до дослідницької роботи є:

- вміння організувати педагогічне дослідження, а відтак узагальнити й показати результати своєї діяльності, що є важливою складовою розвитку творчого потенціалу вчителя-дослідника;
- навички закласти підвалини для досягнення високого фахового рівня вчителя-філолога в умовах професійного становлення у вищому навчальному педагогічному закладі.

4. Комплекс умов педагогічної підтримки вчителю-філологу, який готовий до дослідницької роботи, складається з: утвердження фактичної паритетності науково-дослідної та навчальної роботи для здібних старшокласників; формування мовно-дослідницького гуртка за принципом референтної групи зі спільними науково-професійними уподобаннями; оволодіння методами наукового дослідження й творчої співпраці в процесі вивчення мови.

Статтю виконано в рамках розробки науково-дослідної теми кафедри психології та педагогіки НаУКМА «Психолого-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ».

Список літератури

1. Левченко Л. С. Творча самореалізація старшокласників у науково-дослідницькій діяльності шкіл нового типу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Левченко Людмила Степанівна ; Сумський державний педагогічний інститут ім. А. С. Макаренка. – Суми, 1999. – 211 с.
2. Марченко О. В. Формування культури мислення старшокласників засобами дослідницької діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Марченко Олена Вікторівна ; Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України. – К., 2006. – 205 с.
3. Недодатко Н. Г. Формування навчально-дослідницьких умінь старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Недодатко Наталія Григорівна ; Криворізький державний педагогічний університет. – Кривий Ріг, 2000. – 212 с.

4. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : [монографія] / Пустовіт Григорій Петрович. – К. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 540 с.
5. Сологуб А. І. Проблеми організації науково-дослідницької роботи ліцеїстів та охорони їхнього здоров'я : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Сологуб Анатолій Іванович ; Криворізький педагогічний ін-т. – Кривий Ріг, 1995. – 237 с.
6. Богословский В. И. Наука в педагогическом университете: вопросы методологии, теории и практики / В. И. Богословский, В. А. Извозчиков, М. Н. Потемкин. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2000. – 204 с.
7. Артеменко Н. А. Подготовка будущих учителей-словесников к реализации профильного обучения на основе компетентного подхода : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 13.00.08 / Артеменко Надежда Анатольевна ; Томск. гос. пед. ун-т. – Томск, 2007. – 19 с.
8. Глузман А. В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования / А. В. Глузман. – К. : Просвіта, 1997. – 312 с.
9. Загвязинский В. И. Учитель как исследователь / Владимир Ильич Загвязинский. – М. : Знание, 1980. – 96 с.
10. Кловак Г. Т. Дослідницька діяльність як важлива складова роботи вчителя сучасної школи / Галина Тихонівна Кловак // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – № 12. – С. 253–256.
11. Шацкий С. Т. Педагогические сочинения : в 4 т. / Станислав Теофилович Шацкий. – Т. 1. – М. : Изд-во Академии педагогических наук, 1962. – 502 с.

A. Zaika, A. Bodnar

THE FORMATION OF PREPAREDNESS OF TEACHERS-PHILOLOGISTS TO CARRY OUT THE RESEARCH WORK WITH STUDENTS OF THE SECONDARY SCHOOL AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

The article regards the ways of preparing teachers-philologists to carry out the research work with students of the secondary school. It examines the features and distinctive peculiarities of this process as a psychological and pedagogical problem.

Preparation of future philologist to carry out research work with students of the secondary school is considered as a multicomponent process. It includes a definite level of development of personal, professional and research qualification of a future philologist. This process must ensure the effectiveness of pedagogical and research work. One of the main goals of this process should be preparation of future philologists to carry out the research work with students of the secondary school. In this research we characterize the personality of a philologist as a well-educated, intelligent, creative person who is informed of the literature development. A philologist obtains the skills to pass the moral and aesthetic conceptions through literature and the skills to understand the peculiarities of the variety of literature works.

The peculiarities of pedagogical diagnostics, which is one of the main tasks at modern schools, is also considered in the article. It is a kind of practice of revealing of the quality of the educational activity. The pedagogical diagnostics can also have theoretical and research aim to improve the above mentioned practice. The knowledge of methods of pedagogical diagnostics becomes a norm for every teacher in conditions of implementation of new pedagogical technologies. Thus, pedagogical diagnostics is one of the main parts of the educational process of the modern secondary school. The experience of modern schools functioning, for which the research work is one of the key components of their activity, proves the effectiveness of formation of a creative potential of both a teacher and a student.

Keywords: preparedness, research work, features of preparedness to the research work, psychological and pedagogical peculiarities of preparedness of teachers-philologists to research work.

Матеріал надійшов 24.06.2016